

**O ROLI RODZINY I RÓWIEŚNIKÓW W INKLUZYJNEJ EDUKACJI
I REHABILITACJI OSÓB Z NIEPEŁNOSPRAWNOŚCIAMI**DOI: https://doi.org/10.59444/2024MONredJan_2_13**Łukasz Nickel**

Uniwersytet Zielonogórski

Weronika Pacholczyk

absolwentka psychologii, Uniwersytet Zielonogórski

Sandra Żołądkowska

absolwentka psychologii, Uniwersytet Zielonogórski

Oliwia Dziergwa

absolwentka psychologii, Uniwersytet Zielonogórski

**SUKCES SZKOLNY I JEGO RODZAJE.
OBIEKTYWNY I SUBIEKTYWNY
WYMIAR SUKCESU SZKOLNEGO****Understanding school success:
Exploring objective and subjective dimensions**

Summary. The aim of the article is to present various definitions, theories, and indicators of a student's academic success. It explains what school success entails, its types, objective and subjective dimensions, and determinants. The definitions and theories presented indicate that school success is a complex concept that can be viewed from multiple perspectives and lacks a clear-cut definition. It encompasses achieving educational goals, school involvement, satisfaction with learning, acquiring knowledge and skills, perseverance, and the student's personal, social, and moral development. School success may be perceived objectively, based on meeting school expectations, or subjectively, depending on individual student perspectives and experiences. It hinges on student characteristics, their environment, and the interactions between them. Key determinants of academic success include cognitive abilities, social-emotional competencies, personality traits, and socioeconomic status. Considering various facets of school success when working with students ensures their holistic development and satisfaction with learning.

Key words: school, students, school success, objective dimensions, subjective dimensions

Streszczenie. Celem artykułu jest przedstawienie różnych definicji, teorii i wskaźników sukcesu szkolnego ucznia. W artykule wyjaśniono, czym jest sukces szkolny, jakie są jego rodzaje, czym jest sukces szkolny w wymiarze obiektywnym i subiektywnym oraz jakie są jego determinanty. Przedstawione w tym artykule definicje i teorie sukcesu szkolnego wskazują, że jest on pojęciem złożonym, które można rozpatrywać na różnych płaszczyznach i nie ma jednoznacznej definicji. Sukces szkolny może być rozumiany na przykład jako osiągnięcie celów edukacyjnych, zaangażowanie szkolne, zadowolenie ze szkoły i nauki, zdobycie wiedzy i umiejętności, wytrwałość oraz rozwój osobisty, spo-

łeczny i moralny ucznia. Perspektywa sukcesu szkolnego może być obiektywna, oparta na spełnieniu oczekiwań stawianych przez szkołę, lub subiektywna, zależna od indywidualnych perspektyw ucznia i jego doświadczeń. Sukces szkolny zależy od cech ucznia, jego środowiska oraz interakcji między nimi. Do ważnych czynników determinujących sukces szkolny ucznia można zaliczyć zdolności poznawcze, kompetencje społeczno-emocjonalne, cechy osobowości i status społeczno-ekonomiczny. Uwzględniając w pracy z uczniami różne aspekty sukcesu szkolnego, można zapewnić im pełniejszy rozwój i satysfakcję z nauki.

Słowa kluczowe: szkoła, uczniowie, sukces szkolny, wymiar obiektywny, wymiar subiektywny

Sukces szkolny

W *Słowniku języka polskiego* (PWN, 2024) sukces jest definiowany jako „pomyślny wynik jakiegoś przedsięwzięcia lub osiągnięcie zamierzonego celu”. W definicji sukcesu istotne jest również to, że może on polegać na przekroczeniu dotychczasowych osiągnięć i dokonań. Tak rozumiany sukces oznacza nie tylko osiągnięcie konkretnych celów, ale także wykracza poza dotychczasowe granice, stanowiąc zwycięstwo lub triumf nad wcześniejszymi ograniczeniami. Warto zauważyć, że sukces może mieć różne formy i znaczenia w zależności od kontekstu, ale ogólnie jest to rezultat udanego wysiłku lub działania, które przynosi pożądane rezultaty (Uszyńska-Jarmoc, Kunat, Tarasiuk 2014).

Janina Uszyńska-Jarmoc, Beata Kunat i Małgorzata J. Tarasiuk (2014), analizując sukces, zwracają uwagę na jego wieloznaczność i brak precyzyjnej definicji. Już sama podstawowa definicja sukcesu sugeruje jego złożoność. Sukces jest pojęciem, które obejmuje osiągnięcie zamierzonych celów lub rezultatów, jednakże samo to określenie może być interpretowane na wiele sposobów, ponieważ cele i rezultaty mogą być różnorodne, a ich wartość i znaczenie mogą się różnić w zależności od kontekstu. W efekcie rozumienie sukcesu wymaga uwzględnienia różnorodnych czynników, takich jak cele osoby, normy społeczne, wartości osobiste oraz indywidualne doświadczenia i aspiracje (Uszyńska-Jarmoc, Kunat, Tarasiuk 2014).

Analizując podstawową definicję sukcesu, można dostrzec dwa istotne wymiary: wymiar przedmiotowy oraz podmiotowy (Sladek 2017; Uszyńska-Jarmoc, Kunat, Tarasiuk 2014). W wymiarze przedmiotowym sukces jest często postrzegany jako forma szczęścia lub przypadku, gdzie osiągnięcie pożądanych rezultatów jest interpretowane jako wynik okoliczności zewnętrznych lub zrzędzenia losu. W tej perspektywie sukces wydaje się rezultatem czynników niezależnych od osoby, co może sugerować, że człowiek nie ma pełnej kontroli nad swoim losem. Wymiar podmiotowy podkreśla, że sukces wynika z celowego działania i świadomego wysiłku osoby, nakierowanego na osiągnięcie zamierzonych celów. W tej interpretacji sukces jest efektem determinacji, konsekwencji i umiejętności osoby, a nie tylko przypadkowym wydarzeniem. Wymiar ten kładzie nacisk na aktywną rolę człowieka w kształtowaniu swojego losu oraz wykorzystaniu swojego potencjału do maksymalizacji osiągnięć.

Sukces można oceniać, patrząc na to, jak dobrze osiągnęliśmy nasze cele, w porównaniu z tym, co chcieliśmy osiągnąć. Innymi słowy, porównujemy to, co faktycznie osiągnęliśmy, z tym, co chcieliśmy osiągnąć. Sukces można więc mierzyć poprzez ocenę różnicy między tymi dwoma stanami – rzeczywistym a pożądanym. Korzystając z obiektywnych wskaźników, takich jak stopień realizacji naszych planów życiowych, możemy dokonać oceny, o ile jesteśmy blisko osiągnięcia naszych celów. Dzięki temu spojrzeniu możemy ocenić, czy nasze wysiłki przynoszą oczekiwane rezultaty i czy jesteśmy na właściwej drodze, aby osiągnąć nasze życiowe cele (Michalak 2006).

Sukces może być rozpatrywany w różnych kontekstach, a jednym z nich jest edukacja. Pojęcie sukcesu szkolnego, określanego także jako sukces edukacyjny, jest często kojarzone z osiągnięciem jakiegoś celu edukacyjnego, najczęściej w postaci ocen szkolnych, które są wynikiem procesu uczenia się ucznia (Bolt 2011; Musiał 2017; York, Gibson, Rankin 2019). Według Trávisa Yorka, Charlesa E. Gibsona i Suasana Rankina (2019) definicja tego terminu jest dyskusyjna, gdyż ma on „nieokreśloną” tożsamość, zależną od różnych subiektywnych perspektyw. Autorzy sugerują, że sukces edukacyjny może wynikać zarówno z uzyskania wiedzy potwierdzonej ocenami, jak i z umiejętności absolwentów do znalezienia pracy zgodnej z ich stopniem wykształcenia. York, Gibson i Rankin (2019) identyfikują sześć kluczowych elementów, które definiują sukces szkolny. Obejmują one:

- A. Osiągnięcia szkolne: wyniki w postaci ocen oraz zdobywanie wiedzy i umiejętności w ramach programu nauczania.
- B. Zaangażowanie w celowe działania edukacyjne: oznacza aktywne uczestnictwo w procesie nauki poprzez udział w zajęciach, projektach, badaniach itp.
- C. Zadowolenie: polegające na subiektywnym odczuciu satysfakcji z własnych osiągnięć i doświadczeń edukacyjnych.
- D. Zdobycie pożądanej wiedzy, umiejętności i kompetencji: wykraczające poza samo zdobycie ocen, obejmujące posiadanie praktycznych umiejętności i kompetencji wymaganych na rynku pracy.
- E. Wytrwałość: zdolność do pokonywania trudności i utrzymywania zaangażowania w długoterminowym procesie nauki.
- F. Osiąganie celów edukacyjnych oraz wyniki po ukończeniu studiów: obejmujące realizację założonych celów edukacyjnych oraz sukcesy po ukończeniu nauki, takie jak znalezienie pracy zgodnej z wykształceniem.

Definicja sukcesu szkolnego według Kazimierza Denka (1998) wykracza poza tradycyjne postrzeganie tego terminu. Denek definiuje sukces edukacyjny jako stan, w którym uczeń może sprostać wymaganiom szkolnym. Jest to rozumienie, które podkreśla nie tylko osiągnięcia w postaci ocen czy wyników, ale także zdolność ucznia do skutecznego radzenia sobie z wymaganiami stawianymi przez system edukacyjny.

Oznacza to, że sukces szkolny nie jest mierzony wyłącznie poprzez rezultaty, ale także przez zdolność ucznia do dostosowania się i efektywnego funkcjonowania w środowisku szkolnym. Zdolności do podejmowania wyzwań, rozwiązywania problemów i adaptacji do różnorodnych sytuacji edukacyjnych również są kluczowymi elementami sukcesu (Kaczmarek 2017).

Patrick Terenzini (1989) wskazuje, że w dzisiejszych czasach termin „sukces szkolny” jest postrzegany jako koncepcja o nieprecyzyjnym charakterze. Obejmuje on szeroki zakres rezultatów edukacyjnych, które wykraczają poza samo uzyskanie stopnia naukowego. Sukces szkolny może dotyczyć nie tylko zdobywania wiedzy i umiejętności wymaganych w ramach programu nauczania, ale także rozwijania aspektów moralnych i etycznych. Oznacza to, że sukces nie jest ograniczony do osiągnięć związanych z nauką, ale również obejmuje rozwój osobisty i społeczny. Jest to istotne spojrzenie, które podkreśla znaczenie różnorodnych aspektów rozwoju ucznia w kontekście jego edukacji i osiągnięć szkolnych (Cachia, Lynam, Stock 2018; York, Gibson, Rankin 2019).

Rodzaje sukcesu szkolnego

Sukces szkolny można rozpatrywać na wiele różnych sposobów. Może być rozumiany jako sprostanie wymaganiom programu edukacyjnego, który obejmuje zdobywanie wiedzy, nowych umiejętności oraz kompetencji szkolnych. Sukces szkolny w takim ujęciu odnosi się przeważnie do osiągnięć w środowisku szkolnym, a nie zdobywania wiedzy i umiejętności poza tym środowiskiem (Bolt 2011). Jednak granica ta nie zawsze jest wyraźna, bo na przykład uczeń może uczęszczać na korepetycje uzupełniające lub poszerzające wiedzę szkolną czy przygotowywać się w domu do sprawdzianu. Wiedza ogólna oraz zakres umiejętności szkolnych nie są jedyną miarą sukcesu szkolnego ucznia. To tradycyjne podejście jest niewystarczające, aby wyjaśnić, czym sukces szkolny jest. Istotne przy próbie zdefiniowania sukcesu szkolnego ucznia jest wzięcie pod uwagę nie tylko umiejętności nabytych zgodnie z programem nauczania, ale także jego wszechstronnego rozwoju psychicznego i społecznego (Alyahyan, Düstegör 2020; Chmiel, Górkiewicz, Kopyt 2017; York, Gibson, Rankin 2019).

Tradycyjne ujęcie sukcesu szkolnego określa go jako chęć ucznia do wykonywania czynności, które zostały przewidziane w programie nauczania (Kaszińska 2014; Lamas 2015; Musiał 2017). Odniesienie sukcesu edukacyjnego wiąże się z poszerzeniem wiedzy oraz nabywaniem umiejętności szkolnych (Nowak 2013). W praktyce szkolnej wyznacznikiem sukcesu są na przykład oceny, wyniki z egzaminów, promocja do następnej klasy. Niestety, taki sposób rozumienia sukcesu szkolnego nie jest satysfakcjonujący dla wszystkich uczniów (Hłobił 2017), ponieważ uczniowie mają różne szanse na jego osiągnięcie, na przykład ze względu na różny poziom zasobów osobistych i społecznych.

Kuligowska proponuje trzy sposoby rozumienia sukcesu szkolnego. Pierwszy z nich wskazuje, że osiąganie przez uczniów wymogów programowych można określić osiągnięciem edukacyjnym. Drugi zwraca uwagę na to, że osiągnięcie jest wtedy, gdy w osobowości ucznia zachodzą pozytywne zmiany pod wpływem procesu kształcenia. Ostatni sposób dotyczy szerokiego rozumienia osiągnięć i jest połączony ze zmianami zachodzącymi w uczniu wskutek nauczania (Kaszińska 2014). Także z trzech perspektyw rozpatruje sukces szkolny Oz Guterman (2021). Jeden wymiar sukcesu szkolnego ma charakter zewnętrzny, ponieważ jest on definiowany przez nauczyciela czy program edukacyjny. Osiągnięcie przez ucznia takiego sukcesu szkolnego zależy od wymagań nauczyciela lub ram programowych. Drugi, normatywny wymiar sukcesu szkolnego odnosi się do porównywania osiągnięć szkolnych ucznia wobec pewnej grupy odniesienia, którą najczęściej są osiągnięcia rówieśników w takiej samej lub porównywalnej grupie. Trzeci wymiar sukcesu szkolnego odnosi się do samego siebie, a osiągnięcia szkolne porównywane są z celami określonymi przez samego ucznia. Dlatego też sukces szkolny w tym wymiarze ma charakter aspiracji i nie można do niego zastosować jednolitych skal dla wszystkich uczniów.

Sukces szkolny ucznia zmienia się istotnie w zależności od etapu edukacyjnego. Na przykład na sukces edukacyjny w wieku przedszkolnym mogą się składać umiejętności dziecka związane z nawiązywaniem relacji z rówieśnikami, wyrażaniem swoich potrzeb, podstawowym rozumieniem liczb, rozwojem językowym oraz motoryką małą i dużą, a także wyrażaniem siebie za pomocą prac artystycznych i twórczych. Z kolei w wieku szkolnym sukces edukacyjny będzie się w większym stopniu odnosił do postępów ucznia w nauce różnych przedmiotów i często będzie mierzony za pomocą ocen, standardowych testów i innych form pomiaru osiągnięć szkolnych (Mironiuk-Netreba 2017).

Sukces szkolny zależy także istotnie od cech samego ucznia. Poszczególni uczniowie różnią się od siebie od samego początku edukacji i nie rozpoczynają jej jako „białe karty”, tylko są przygotowani do nauki w różny sposób (Guterman 2021). Na przykład sukces ucznia zdolnego będzie się wyrażał w ponadprzeciętnych osiągnięciach w nauce. Mogą to być wysokie stopnie, udziały w konkursach i olimpiadach przedmiotowych, a także uzyskiwanie wyróżnień w danych dziedzinach nauki. Sukces szkolny ucznia zdolnego będzie także odzwierciedlał jego umiejętność znajdowania nowatorskich rozwiązań podczas podejmowanych zadań szkolnych, tworzenie oryginalnych projektów czy chęć poszerzania wiedzy i umiejętności wykraczających poza ramy programowe (Uszyńska-Jarmo, Kunat, Tarasiuk 2014). Nieco inaczej może się wyrażać sukces szkolny ucznia z trudnościami w uczeniu się. W przypadku takich uczniów sukcesem szkolnym będą postępy w nauce i rozwoju, uwzględniające ich indywidualne cechy i możliwości. W zależności od stopnia trudności w uczeniu się już rozwój umiejętności do samodzielności, kierowania sobą i niezależności w wykonywaniu

codziennych czynności i zadań szkolnych będzie sukcesem szkolnym. W przypadku dzieci z trudnościami w uczeniu się czy z niektórymi niepełnosprawnościami oceny szkolne będą miały mniejsze znaczenie przy decydowaniu o sukcesie szkolnym bądź jego braku. W przypadku takich uczniów istotne jest uświadamianie ich, że sukcesem jest już próba przezwyciężenia własnych ograniczeń i szeroko rozumiana praca nad sobą (Długosz 2017).

Sukces szkolny może odzwierciedlać wszechstronny rozwój ucznia, którego wspieranie jest podstawowym zadaniem edukacji. Rozwój ujawnia się przede wszystkim w nabywaniu nowych kompetencji, a także doskonaleniu tych już posiadanych (Uszyńska-Jarmoc 2008). Może on obejmować różne obszary, na przykład:

- A. Rozwój intelektualny będzie obejmował rozwijanie umiejętności poznawczych, takich jak czytanie, pisanie, myślenie, nabywanie wiedzy itp.
- B. Rozwój fizyczny będzie dotyczył rozwijania sprawności fizycznej, umiejętności dbania o kondycję fizyczną i zdrowie, ale także budowania świadomości w kwestiach zdrowotnych.
- C. Rozwój społeczno-emocjonalny będzie się odnosił do rozwijania umiejętności w radzeniu sobie z własnymi emocjami i emocjami innych ludzi, umiejętności komunikacji, współpracy, budowania pozytywnych relacji z rówieśnikami i nauczycielami, a także wypracowywania odpowiednich strategii radzenia sobie z sytuacjami stresowymi.
- D. Rozwój moralny i duchowy będzie polegał na rozwijaniu wartości moralnych, kształtowaniu odpowiedzialności, uczciwości, a także poszukiwaniu sensu i celów życiowych (Cachia, Lynam, Stock 2018; Uszyńska-Jarmoc 2008; York, Gibson, Rankin 2019).

Osiągnięcie sukcesu szkolnego nie jest zależne tylko od nabycia przez dziecko rzeczywistych kompetencji (wymiar obiektywny, często ujmowany z perspektywy nauczyciela i zewnętrznych norm), ale także od poczucia posiadania tych kompetencji (wymiar subiektywny, przeważnie ujmowany z perspektywy ucznia), które charakteryzuje się zadowoleniem, satysfakcją z zadań podejmowanych w szkole, wiarą w siebie, swoje możliwości oraz poczuciem własnej wartości (Cachia, Lynam, Stock 2018; Uszyńska-Jarmoc 2008). W związku z czym, wspierając ucznia w jego dążeniu do sukcesu szkolnego, warto zwracać uwagę nie tylko na jego wszechstronny rozwój, ale także uwzględniać indywidualną perspektywę ucznia (uczucia, przekonania związane ze szkołą i nauką). Umożliwia to pełniejsze spojrzenie na sukces indywidualnego ucznia. W dalszej części artykułu zostanie szczegółowo opisany sukces szkolny w wymiarze obiektywnym i subiektywnym.

Sukces szkolny w wymiarze obiektywnym

Sukces szkolny w wymiarze obiektywnym (przedmiotowym) występuje, gdy uczeń jest w stanie sprostać oczekiwaniom stawianym przez szkołę. Oczekiwania te przeważnie są określone przez wymagania programu edukacyjnego czy tak zwane ramy programowe (Cachia, Lynam, Stock 2018; Lamas 2015). Tak rozumiany sukces szkolny można określić jako obiektywny, ponieważ wymagania edukacyjne są wyraźnie określone, a ich pomiar odnosi się do metod i narzędzi, które są oparte na konkretnej, mierzalnej skali lub kryteriach, często niezależnych od subiektywnych opinii czy interpretacji (Guterman 2021). Takie metody pomiaru są zwykle oparte na danych liczbowych, wynikach testów, ocenach czy wskaźnikach ilościowych, co pozwala na obiektywną analizę postępów edukacyjnych. Słowo „obiektywny” czy „przedmiotowy” w odniesieniu do sukcesu szkolnego podkreśla tylko jego specyficzny charakter, a niektóre metody oceny oraz oczekiwania stawiane przez szkołę nie zawsze są jasno zdefiniowane.

Jednym z podstawowych wskaźników osiągnięcia celów edukacyjnych jest frekwencja. Fizyczna obecność w szkole jest jednym z najbardziej fundamentalnych warunków sukcesu ucznia – jeśli uczniowie nie są w szkole, nie uczą się tego, co jest nauczane, i mogą mieć braki w wiedzy i umiejętnościach, co może im utrudniać zdobywanie pozytywnych ocen i ukończenie poszczególnych klas (Fitzgerald *et al.* 2016).

Oceny, które uczniowie otrzymują z poszczególnych przedmiotów, są istotnym wskaźnikiem ich osiągnięć szkolnych (Lamas 2015; Musiał 2017). Średnia ocen, jako miara efektywności w procesie nauki, jest często używana do określenia sukcesu w szkole. Andrzej Sękowski (2000) podkreśla, że sukces szkolny może być także mierzony poprzez osiągnięcia uczniów w konkursach, olimpiadach i innych wydarzeniach pozaszkolnych. Udział w takich konkursach nie tylko potwierdza wiedzę i umiejętności uczniów, ale także rozwija ich pasję, zainteresowania oraz umiejętności pracy w warunkach konkurencji.

Z sukcesem obiektywnym nierozzerwalnie związany jest proces oceniania, który dostarcza konkretnych danych na temat osiągnięć uczniów. Wiedza płynąca z testów i sprawdzianów umożliwia nauczycielom dokładniejsze i bardziej obiektywne ocenianie postępów uczniów, a samym uczniom wskazuje, co jeszcze wymaga dodatkowego opanowania i ćwiczeń. Bez obiektywnego sprawdzenia kompetencji uczniów ocena staje się jedynie subiektywną opinią, pozbawioną solidnego uzasadnienia, i traci swoje znaczenie jako narzędzie informacyjne dla ucznia oraz nauczyciela. Proces oceniania powinien być świadomie oparty na danych i informacjach dostarczanych przez procesy sprawdzania, co pozwoli na bardziej adekwatne i sprawiedliwe ocenianie postępów w nauce (Kopaczyńska 2004).

Pomiar sukcesu szkolnego za pomocą danych ilościowych, chociaż powszechnie stosowany, ma także swoje wady. Oceny za ten sam poziom osiągnięć są bardzo zróżnicowane pomiędzy nauczycielami i szkołami, w zależności od programu nauczania, typu szkoły czy standardów szkolnych. Standaryzowane testy osiągnięć szkolnych poza postępami w nauce oceniają także wrodzone zdolności ucznia, a nie tylko treści wynikające z programu nauczania (Bolt 2011). Andrzej E. Sękowski (2000) podkreśla, że sukces w szkole to nie tylko wyniki z egzaminów i testów, ale obejmuje on również inne aspekty, takie jak uznanie ucznia wśród nauczycieli i kolegów. Zdolność do nawiązywania relacji, współpracy z innymi uczniami i do pracy w zespole mogą także być wyznacznikami sukcesu szkolnego, niezależnie od ocen.

Sukces szkolny w wymiarze obiektywnym opiera się na metodach i narzędziach oceny osiągnięć uczniów, które są oparte na mierzalnych kryteriach. Przede wszystkim oceniany jest zakres, w jakim uczeń jest w stanie sprostać wymaganiom edukacyjnym stawianym przez nauczyciela lub program nauczania. Frekwencja, oceny z przedmiotów, promocja do następnej klasy, osiągnięcia w konkursach, nabyte umiejętności i kompetencje stanowią istotne wskaźniki tego sukcesu. Przy ocenie sukcesu w wymiarze obiektywnym istotne jest powiązanie procesu oceniania z procesem sprawdzania, co umożliwia bardziej obiektywne ocenianie postępów ucznia i – co za tym idzie – wskazanie obszarów jego dalszego rozwoju. Takie podejście może się przyczyniać do efektywniejszego nauczania ze strony nauczyciela i uczenia się ze strony ucznia. W tabeli 1 zaprezentowano ważne cechy charakteryzujące sukces szkolny w wymiarze obiektywnym.

Tabela 1. Cechy charakteryzujące sukces szkolny w wymiarze obiektywnym

Sukces szkolny w wymiarze obiektywnym	
Cechy charakterystyczne	sukces szkolny określony jest przez wymagania edukacyjne
	wymagania edukacyjne, które stanowią o sukcesie szkolnym, są przeważnie jasno zdefiniowane
	sukces szkolny jest ujęty ilościowo, co pozwala na ocenę postępów ucznia, a także porównywanie uczniów między sobą
	najpowszechniejszą miarą sukcesu szkolnego są oceny szkolne zdobywane przez poszczególnych uczniów
	sukces szkolny koncentruje się głównie na rozwijaniu wiedzy i umiejętności szkolnych
	sukces szkolny jest w dużym stopniu zależny od wrodzonych zdolności uczniów i ich zasobów środowiskowych
	ocena postępów ucznia umożliwia efektywniejsze nauczanie dostosowane do jego mocnych i słabych stron

Źródło: opracowanie własne.

Sukces szkolny w wymiarze subiektywnym

Subiektywny (podmiotowy) wymiar sukcesu szkolnego dotyczy uczniów na każdym etapie edukacji. Z perspektywy psychologii, pedagogiki oraz socjologii można wyróżnić kilka aspektów, które mogą określać, czym jest subiektywne odczuwanie sukcesu szkolnego przez uczniów. Wymiar subiektywny sukcesu szkolnego podkreśla indywidualną perspektywę ucznia wobec szkoły i realizowanych w niej zadań. Chociaż jest to perspektywa zależna od uczuć i spostrzeżeń ucznia, może być także obiektywnie mierzona i ujmowana ilościowo, na przykład za pomocą wystandaryzowanych kwestionariuszy (Alyahyan, Düşteğör 2020; Cachia, Lynam, Stock 2018; Guterman 2021).

„Osiągnąć sukces” to osiągnąć coś, co dla człowieka stanowi wyzwanie wymagające podjęcia wysiłku nieco powyżej jego możliwości (Śladek 2017). Pojmowanie sukcesu szkolnego w taki sposób daje pewną dowolność określania, czym sukces jest dla osoby. To, co wydaje się działaniem całkiem zwyczajnym dla pewnej grupy osób, dla innych będzie wyzwaniem i jego podjęcie oraz pozytywne sfinalizowanie będzie mogło być określone mianem sukcesu. Dlatego też u ucznia, który miał znaczne trudności z nauką, sukcesem szkolnym będzie już samo przezwyciężenie różnych trudności edukacyjnych, jak na przykład zdanie egzaminu końcowego, uzyskanie pozytywnej oceny, kiedy u innego ucznia będzie to zdanie egzaminu z jak najlepszym wynikiem czy uzyskanie bardzo dobrej oceny.

Subiektywne definiowanie sukcesu szkolnego może być określane także poprzez możliwości ucznia, dzięki którym będzie on w stanie realizować wyznaczone sobie cele. Istotnym wskaźnikiem tak rozumianego sukcesu szkolnego będzie wysiłek włożony przez ucznia w osiągnięcia edukacyjne, a nie efekt tego wysiłku. Przykładem opisującym taki sukces szkolny może być uczeń, który wkłada wysiłek i determinację, aby przezwyciężyć trudności w nauce matematyki. Innym przykładem może być uczeń, który próbuje zrozumieć i opanować trudne dla niego zagadnienia szkolne. Wskaźnikami takiego sukcesu mogą być poczucie satysfakcji i zadowolenia ucznia z własnych postępów i radzenie sobie z wyzwaniami szkolnymi (Boryszewska 2008; Musiał 2017; Śladek 2017; Szafran, Wasilewska 2020).

Sukces szkolny w wymiarze subiektywnym może się także wyrażać poprzez wykorzystywanie własnego potencjału i samorealizację. Przykładem takiego sukcesu będzie uczeń, który w swojej szkole może rozwijać indywidualne zdolności i predyspozycje. Można to osiągnąć poprzez indywidualne dostosowywanie wymagań edukacyjnych do poszczególnych uczniów, ale także organizowanie w szkole różnorodnych zajęć dostosowanych do potrzeb uczniów i rozwijających ich. W tak rozumianym sukcesie szkolnym nie są istotne efekty organizowanych zajęć, ale samo uczestniczenie w nich i poczucie na przykład samorealizacji w jakimś obszarze nauki. Wskaźnikiem tak rozumianego

sukcesu szkolnego może być osobiste uczucie zadowolenia i satysfakcji z wykorzystywania własnego potencjału i samorealizacji (Musiał 2017; Szafran, Wasilewska 2020).

Jednym z istotnych wskaźników sukcesu szkolnego w wymiarze subiektywnym może być wytrwałość i determinacja ucznia (Mammadow 2022). Stawianie przed uczniem wymagań i chwalenie go za ich realizację, a także okazywanie zadowolenia i wspieranie w podejmowaniu kolejnych prób jest dla niego wzmacniające (Wejner 2012). Uczeń, testując swoje możliwości w rozwiązywaniu trudności, a także powtarzając trudniejsze zadania, jest w stanie nauczyć się radzić sobie ze stawianymi przed nim wymaganiami, co pobudza go do dążenia do osiągnięcia postawionych sobie celów. Odpowiedni poziom wytrwałości i determinacji może być określany jako subiektywny wymiar sukcesu szkolnego ucznia i odzwierciedlać umiejętność podejmowania wyzwań, niezależnie od rezultatu.

Kolejnym istotnym wskaźnikiem subiektywnego sukcesu szkolnego jest motywacja do nauki. W sytuacjach, w których nagradzane jest samodoskonalenie, kreatywność, ciekawość i opanowanie nowych zadań intelektualnych, szanse uczniów na sukces szkolny są równe. Wówczas okazję, aby zademonstrować i rozwijać swoje zdolności, będą mieli wszyscy uczniowie, a nie tylko ci, w przypadku których jakość wykonywanych zadań szkolnych jest najwyższa. Takie podejście do wzmacniania motywacji do nauki tworzy poczucie indywidualności wśród uczniów i zapobiega porównywaniu się z innymi. Wpływa to na ich sukces szkolny niezależnie od ich indywidualnych możliwości. Doświadczenie satysfakcji z własnej nauki i wykonanego zadania jest czynnikiem wpływającym na wolę do pogłębiania wiedzy, poczucie własnej wartości i zachowania prowadzące do ciągłego doskonalenia umiejętności i podejmowania coraz to nowych wyzwań, nawet wykraczających poza obecne możliwości (Cywińska 2012).

Innym istotnym wskaźnikiem subiektywnego sukcesu szkolnego uczniów jest zaspokojenie ich indywidualnych potrzeb. Zgodnie z teorią hierarchii potrzeb Masłowa efektywne motywowanie uczniów wymaga uwzględnienia nie tylko ich wyższych potrzeb związanych bezpośrednio z nauką szkolną, ale także tych niższych w hierarchii. Zaspokajanie wszystkich potrzeb, zarówno fizjologicznych, jak i psychologicznych, przyczynia się do rozwinięcia w uczniach motywacji do zdobywania wiedzy oraz kreatywnego radzenia sobie z intelektualnymi wyzwaniami (Cywińska 2012). Na każdym etapie edukacyjnym poszczególne potrzeby uczniów będą inne, a więc właściwe rozpoznanie tych potrzeb i odpowiednie ich zaspokojenie będzie stwarzało uczniom odpowiednie warunki sprzyjające ich rozwojowi (Ryan, Deci 2020).

Dobrostan szkolny uczniów, na który składają się poczucie bezpieczeństwa w szkole, pozytywne relacje z rówieśnikami i nauczycielami, poczucie kompetencji czy przewaga uczuć pozytywnych nad negatywnymi, może być kolejnym istotnym wskaźnikiem sukcesu szkolnego uczniów (Nickel 2024). Szkoły, w których uczniowie mają możliwość

rozwijania się w różnych obszarach – fizycznie, psychicznie, emocjonalnie, duchowo i społecznie – stwarzają warunki do tego, aby poszczególni uczniowie mogli odczuwać satysfakcję i zadowolenie ze swojej szkoły. Pozytywne relacje interpersonalne czy poczucie bycia kompetentnym są ważne dla osób uczących się i dzięki stworzeniu przez szkołę warunków umożliwiających rozwijanie tych obszarów uczeń może odczuwać wyższą satysfakcję z sukcesów odnoszonych w szkole (Cywińska 2012).

Podsumowując: sukces szkolny w ujęciu subiektywnym odnosi się do perspektywy ucznia i tego, jak czuje się on w szkole oraz jak ją postrzega. Obejmuje on różne osiągnięcia, które uczeń traktuje jako wyzwania, a także wysiłek włożony w realizację celów edukacyjnych i rozwijanie indywidualnych zdolności i potencjału. Niektóre wskaźniki tak definiowanego sukcesu szkolnego to wytrwałość, motywacja, zaspokojenie indywidualnych potrzeb czy odczuwany dobrostan szkolny. Uwzględnienie w pracy z uczniem subiektywnego wymiaru sukcesu szkolnego jest istotne dla zapewnienia mu pełnego rozwoju i satysfakcji w szkole. W tabeli 2 zebrano cechy charakteryzujące subiektywny wymiar sukcesu szkolnego.

Tabela 2. Cechy charakteryzujące sukces szkolny w wymiarze subiektywnym

Sukces szkolny w wymiarze subiektywnym	
Cechy charakterystyczne	uczeń sam określa, czym jest dla niego sukces
	sam wysiłek włożony przez ucznia w zdobycie wiedzy szkolnej może być wskaźnikiem sukcesu szkolnego
	sukcesem jest rozwijanie swojego potencjału i zdolności
	podjmowanie przez ucznia wyzwań niezależnie od rezultatu końcowego
	zaspokajanie indywidualnych potrzeb ucznia, np. afiliacji, kompetencji
	przewaga u ucznia uczuć pozytywnych nad negatywnymi w szkole
	pozytywne relacje ucznia z rówieśnikami i nauczycielami
	uwzględnia uczucia i spostrzeżenia ucznia w szkole
	może być osiągnięty niezależnie od zdolności poszczególnych uczniów

Źródło: opracowanie własne.

Determinanty sukcesu szkolnego

Sukces szkolny ucznia zależy od jego indywidualnych cech, środowiska oraz interakcji tych dwóch czynników (Cachia, Lynam, Stock. 2018; Warchał 2017). Czynniki determinujące sukces szkolny można podzielić na zewnętrzne i wewnętrzne. Pierwsze z nich dotyczą środowiska, w którym znajduje się uczeń, drugie natomiast odnoszą się do jego możliwości, zainteresowań oraz preferencji. Potencjał oraz wiedza ucznia stwarzają mu możliwości do osiągnięcia sukcesu, ale nie są w stanie go zagwarantować. Ważną rolę odgrywa tutaj na przykład funkcjonowanie rodziny oraz szkoły (Alyahyan, Düstegör

2020; Cachia, Lynam, Stock 2018; Hłobił 2017). Na przykład uczeń może mieć znaczne trudności w przyswajaniu nowej wiedzy i umiejętności szkolnych bez odpowiedniego wsparcia ze strony rodziców i nauczycieli (Bolt, 2011).

Czynniki zewnętrzne i wewnętrzne wzajemnie na siebie oddziałują (Hłobił 2017). Przykładowo sukces szkolny uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi może zależeć istotnie od ich motywacji do osiągnięcia zamierzonego celu, poczucia sprawstwa czy poczucia własnej wartości. Z kolei wewnętrzne determinanty sukcesu szkolnego zależą na przykład od podejścia nauczyciela oraz relacji z rówieśnikami szkolnymi. Dlatego tak ważne jest, aby nauczyciel i wychowawca stwarzali w szkole atmosferę, która będzie stymulowała ucznia do rozwoju (Długosz 2017; Nikel 2024).

Jednym z ważnych determinantów sukcesu szkolnego są zdolności poznawcze, w tym inteligencja (Nunes *et al.* 2022). Uczniowie z wyższymi zdolnościami intelektualnymi szybciej przyswajają materiał edukacyjny i lepiej radzą sobie z trudnymi zadaniami, co sprzyja sukcesowi szkolnemu. Dotychczasowe badania wskazują jednak, że sama inteligencja nie jest w stanie zagwarantować sukcesu, a jej rola w zdobywaniu osiągnięć szkolnych zmniejsza się wraz z wiekiem (Strelau, Zawadzki 2020), ponieważ uczniowie na kolejnym etapie edukacyjnym są bardziej podobni do siebie pod względem swoich możliwości intelektualnych i o sukcesie szkolnym decydują inne cechy. Co więcej, związek zdolności poznawczych z sukcesem szkolnym może zależeć od struktury inteligencji i tego, jak sukces szkolny jest zdefiniowany, to jest niektóre czynniki składające się na inteligencję (np. wiedza, rozumowanie płynne, szybkość przetwarzania) mogą istotnie przewidywać osiągnięcia szkolne z przedmiotów wymagających dobrych zdolności językowych, a inne z przedmiotów wymagających dobrze rozwiniętych zdolności przestrzenno-wyobrażeniowych (Gajda 2015).

Kolejnymi ważnymi czynnikami przewidującymi sukces szkolny są kompetencje społeczno-emocjonalne, jak na przykład umiejętność samokontroli, inteligencja emocjonalna, pewność siebie, rozpoznawanie własnych emocji i zarządzanie nimi (Przybylska 2007). Na przykład uczniowie, którzy unikają rywalizacji lub wyzwań szkolnych, mogą ograniczać swoje możliwości rozwoju i osiągnięć szkolnych (Nunes *et al.* 2022).

Pośród cech osobowości wskazuje się na pozytywny związek między osiągnięciami szkolnymi uczniów a sumiennością (Gajda 2015). Uczniowie sumienni charakteryzują się samodyscypliną, dobrą organizacją i umiejętnością planowania. Uczą się systematycznie, są nastawieni na realizację celów edukacyjnych i konsekwentnie do nich dążą, co sprzyja sukcesowi szkolnemu (Nunes *et al.* 2022). Badania wskazują również na słaby, ale istotny związek między otwartością na doświadczenie a osiągnięciami szkolnymi (Poropat 2009; Gajda 2015). Podkreśla się, że związek ten słabnie wraz ze wzrostem wieku uczniów. Uczniowie otwarci na doświadczenia charakteryzują się ciekawością

intelektualną, kreatywnością i otwartością na nowości. Uczeń z wysoką otwartością na doświadczenia będzie chętnie angażował się w różne zadania szkolne oraz zgłębiał różne tematy i poszerzał swoją wiedzę szkolną, co będzie mu ułatwiało odniesienie sukcesu szkolnego (Mammadow 2022).

Status społeczno-ekonomiczny rodziców jest jednym z ważnych czynników przewidujących sukces szkolny. Ryzyko porzucenia szkoły jest wyższe u uczniów pochodzących z rodzin o niższym statusie społeczno-ekonomicznym. Zasoby dostępne w rodzinie, takie jak dochody, wykształcenie rodziców i ich status zawodowy, pomagają w osiągnięciu sukcesu szkolnego przez uczniów (Bjelopoljak, Ibrahimpašić, Midžić 2023). Na przykład dzieci z rodzin o wyższym statusie społeczno-ekonomicznym mają łatwiejszy dostęp do dodatkowych materiałów edukacyjnych i większe wsparcie rodziców czy mogą uczęszczać na zajęcia dodatkowe rozwijające ich zdolności, co wpływa na sukces szkolny (Nunes *et al.* 2022).

Podsumowanie

Sukces szkolny (sukces edukacyjny) jest złożonym pojęciem charakteryzującym się wieloznacznością i brakiem jednoznacznej definicji. Może być rozumiany jako osiągnięcie zamierzonych celów edukacyjnych, ale jego interpretacja zależy od różnych czynników, takich jak indywidualne cele ucznia, normy społeczne, wartości osobiste i doświadczenia szkolne. Sukces szkolny nie ogranicza się tylko do osiągnięć związanych z nauką, ale obejmuje również rozwój osobisty, społeczno-emocjonalny, poznawczy, fizyczny i moralny ucznia. Wyrazem sukcesu szkolnego ucznia mogą być jego osiągnięcia, zaangażowanie, zadowolenie, zdobyta wiedza, nabyte umiejętności, wytrwałość itp.

Rozumienie sukcesu szkolnego może się zmieniać w zależności od etapu edukacyjnego oraz cech samego ucznia, takich jak na przykład zdolności czy temperament. Na sukces szkolny ucznia mają wpływ jego indywidualne cechy, środowisko oraz interakcje między nimi. Czynniki te można podzielić na zewnętrzne, takie jak środowisko rodzinne i szkolne, oraz wewnętrzne, które dotyczą możliwości, zainteresowań i preferencji ucznia. Istotną rolę odgrywają zarówno zdolności poznawcze, takie jak inteligencja, jak i kompetencje społeczno-emocjonalne czy sumienność oraz otwartość na doświadczenia. Ponadto na sukces szkolny ucznia istotny wpływ ma status społeczno-ekonomiczny rodziców.

Sukces szkolny może być rozpatrywany w dwóch wymiarach: obiektywnym i subiektywnym. W wymiarze obiektywnym sukces polega na spełnieniu oczekiwań stawianych przez szkołę, co można mierzyć poprzez oceny, frekwencję, osiągnięcia w konkursach oraz inne wskaźniki określone przez program nauczania. Metody oceny są przeważnie oparte na konkretnych danych liczbowych, co pozwala na obiektywną

analizę postępów uczniów. Natomiast sukces szkolny w wymiarze subiektywnym zależy od indywidualnej perspektywy ucznia i postrzegania przez niego osiągnięć. Może być definiowany jako pokonywanie trudności, rozwijanie potencjału, motywacja do nauki, zaspokajanie indywidualnych potrzeb oraz dobrostan ucznia w szkole. Wymienione dwa wymiary sukcesu szkolnego ucznia wzajemnie się przenikają, dlatego też w pracy z uczniami ważne jest uwzględnienie ich obu. Takie podejście może zapewnić uczniom pełniejszy rozwój i satysfakcję z nauki. W tabeli 3 przedstawiono porównanie sukcesu szkolnego w wymiarze obiektywnym i subiektywnym.

Tabela 3. Sukces szkolny ucznia w wymiarze obiektywnym i subiektywnym

	Sukces szkolny	
	obiektywny	subiektywny
Cele edukacyjne	zewnętrzne	wewnętrzne
Ocena postępów	normatywna	indywidualna
Sposób pomiaru	przeważnie ilościowy	przeważnie jakościowy
Wskaźniki	oceny, średnia semestralna, sprawdziany pisemne i ustne, egzaminy końcowe, frekwencja, testy zdolności szkolnych itp.	motywacja do nauki, zaspokojone potrzeby (np. afiliacji, kompetencji), wytrwałość, dobrostan szkolny, zaangażowanie szkolne itp.
Determinanty	w dużym stopniu zależy od wrodzonych zdolności i zasobów środowiskowych	wrodzone zdolności i zasoby środowiskowe mają niewielkie znaczenie
Ocena efektów	duża koncentracja na efektach edukacji	nastawienie na indywidualny rozwój, mała koncentracja na efektach edukacji

Źródło: opracowanie własne.

W artykule przedstawiono przegląd koncepcji sukcesu szkolnego, mający na celu wyjaśnienie tego złożonego pojęcia oraz określenie jego istoty w kontekście procesu edukacyjnego. Zaprezentowane teorie, wymiary, wskaźniki oraz kluczowe determinanty sukcesu szkolnego ucznia wyróżniają istotne aspekty i warunki, które muszą być spełnione, aby uczniowie mogli osiągnąć pełny sukces w środowisku szkolnym. Przedstawione koncepcje teoretyczne oraz wyniki badań stanowią ważną podstawę do dalszych badań naukowych nad sukcesem szkolnym uczniów. Mogą one również posłużyć do opracowania strategii prowadzących do tworzenia warunków sprzyjających osiąganiu sukcesu przez uczniów w szkole. Badanie sukcesu szkolnego oraz zastosowanie uzyskanych wyników w środowisku szkolnym może przyczynić się do stworzenia bardziej efektywnych strategii nauczania oraz wspierania uczniów w osiąganiu ich celów edukacyjnych i rozwoju osobistym.

Bibliografia

- Alyahyan E., Düşteğör D. (2020), *Predicting academic success in higher education: literature review and best practices*, „International Journal of Educational Technology in Higher Education”, 17 (1), s. 1-21.
- Bjelopoljak Š., Ibrahimpašić B., Midžić A. (2023), *Causes of Student Success in School*, „Interdisciplinary Description of Complex Systems: INDECS”, 21 (6), s. 547-560.
- Bolt N. (2011), *Academic Achievement*, [w:] *Encyclopedia of Child Behavior and Development*, eds. S. Goldstein, J.A. Naglieri, Springer, Boston.
- Boryszewska J. (2008), *Źródła sukcesu szkolnego młodzieży licealnej*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Cachia M., Lynam S., Stock R. (2018), *Academic success: Is it just about the grades?*, „Higher Education Pedagogies”, 3 (1), s. 434-439.
- Chmiel I., Górkiewicz M., Kopyt E. (2017), *Dojrzałość psychiczna i społeczna oraz nastawienie wychowanków na skuteczne działanie jako miara sukcesu edukacyjnego*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. I, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 179-185.
- Cywińska M. (2012), *Rozwijanie motywacji uczniów do nauki*, „Studia Edukacyjne”, 20, s. 153-166.
- Denek K. (1998), *Powodzenia i niepowodzenia szkolne w kontekście badań*, „Wychowanie na co Dzień”, 4/5, s. 15-19.
- Długosz K. (2017), *Kult sukcesu w kontekście kształcenia uczniów ze specjalnymi potrzebami edukacyjnymi*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 241-250.
- Fitzgerald H.E., Bruns K., Sonka S.T., Furco A., Swanson L. (2016), *The centrality of engagement in higher education*, „Journal of Higher Education Outreach and Engagement”, 20 (1), s. 223-244.
- Gajda A. (2015), *Osiągnięcia szkolne i kreatywność – w poszukiwaniu przyczyn zróżnicowania relacji*, „Teraźniejszość – Człowiek – Edukacja”, t. 18, 2 (70), s. 55-78.
- Guterman O. (2021), *Academic success from an individual perspective: A proposal for redefinition*, „International Review of Education”, 67 (3), s. 403-413.
- Hłobił A. (2017), *Motywowanie uczniów zdolnych jako czynnik aktywizujący do osiągania sukcesu edukacyjnego*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 197-209.
- Kaczmarek Ż. (2017), *Sukces w teorii i praktyce edukacyjnej. Studium indywidualnych przypadków. zjawisko edukacyjne*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 27-39.
- Kaszińska K. (2014), *Socjalizacja pierwotna jako determinanta osiągnięć szkolnych uczniów klas początkowych w kontekście analizy profesora Borowicza*, „Kultura i Edukacja”, 4 (104), s. 85-106.
- Kopaczyńska I. (2004), *Ocenianie szkolne wspierające rozwój ucznia*, Oficyna Wydawnicza „Impuls”, Kraków.
- Lamas H.A. (2015), *School Performance*, „Journal of Educational Psychology-Propositosy Representaciones”, 3 (1), s. 351-385.

- Mammadov S. (2022), *Big Five personality traits and academic performance: A meta-analysis*, „Journal of Personality”, 90 (2), s. 222-255.
- Michalak J.M. (2006), *Sukces a ekonomizacja edukacji. Aspekty etyczne*, „Annales. Etyka w życiu gospodarczym”, 9 (2), s. 59-67.
- Mironiuk-Netreba A. (2017), *Mały człowiek sukcesu, czyli o roli przedszkola w przebiegu kariery edukacyjnej dzieci*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 162-173.
- Musiał E. (2017), *Szkolne sukcesy uczniów i ich pedagogiczne uwarunkowania w świetle teoretycznej analizy problemu*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 115-127.
- Nikel Ł. (2024), *Dobrostan szkolny ucznia: definicja, istotne czynniki i metody pomiaru*, [w:] *(Nie)nowe problemy edukacji i rehabilitacji osób z niepełnosprawnościami i o zróżnicowanych potrzebach, kontrowersje – wyzwania – konsekwencje zaniechań*, red. Z. Janiszewska-Nieścioruk, Oficyna Wydawnicza Uniwersytetu Zielonogórskiego, Zielona Góra, s. 83-100.
- Nowak J. (2013), *Uczenie (się) jako kategoria zmiany*, [w:] *Uczeń w teorii i praktyce pedagogicznej – dylematy współczesnej edukacji*, red. J. Skibińska, E. Kochanowska, Wydawnictwo Naukowe Akademii Techniczno-Humanistycznej w Bielsko-Białej, Bielsko-Biała, s. 13-24.
- Nunes C., Oliveira T., Santini F.D.O., Castelli M., Cruz-Jesus F. (2022), *A weight and meta-analysis on the academic achievement of high school students*, „Education Sciences”, 12 (5), s. 1-17.
- Poropat A.E. (2009), *A meta-analysis of the five-factor model of personality and academic performance*, „Psychological Bulletin”, 135 (2), s. 322-338.
- Przybylska I.B. (2007), *Inteligencja emocjonalna a uzdolnienia twórcze i funkcjonowanie szkolne młodzieży*, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, Katowice.
- Państwowe Wydawnictwo Naukowe (2024), *Sukces*, [w:] *Słownik języka polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/sukces;2576536> [dostęp: 4.04.2024].
- Ryan R.M., Deci E.L. (2020), *Intrinsic and extrinsic motivation from a self-determination theory perspective: Definitions, theory, practices, and future directions*, „Contemporary Educational Psychology”, 101860, s. 1-31.
- Sękowski A.E. (2000), *Osiągnięcia uczniów zdolnych*, Towarzystwo Naukowe Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, Lublin.
- Śladek A. (2017), *Wizje sukcesu edukacyjnego w szkole wyższej. Rozważania w perspektywie paradygmatów edukacyjnych*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. I, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 129-144.
- Strelau J., Zawadzki B. (2020), *Psychologia różnic indywidualnych*, [w:] *Psychologia, Podręcznik akademicki*, t. 1, red. J. Strelau, D. Doliński, Gdańskie Wydawnictwo Psychologiczne, Gdańsk, s. 765-796.
- Szafran J., Wasielewska M. (2020), *Tailored success: Disability and the possibility of being successful*, „Interdisciplinary Context of Special Pedagogy”, 29 (1), s. 237-245.
- Terenzini P.T. (1989), *Assessment with Open Eyes: Pitfalls in Studying Student Outcomes*, „The Journal of Higher Education”, 60 (6), s. 644-664.
- Uszyńska-Jarmoc J. (2008), *Komu sprzyja szkoła? Różnice w rozwoju kompetencji poznawczych i społecznych dzieci w młodszym wieku szkolnym*, „Psychologia Rozwojowa”, 13 (2), s. 85-100.

- Uszyńska-Jarmoc J., Kunat B., Tarasiuk M. (2014), *Sukcesy uczniów zdolnych. Fakty – narracje – interpretacje*, Centrum Kształcenia Ustawicznego w Białymstoku, Białystok.
- Warchał M. (2017), *Poczucie umiejscowienia kontroli (LoC) jako determinant sukcesu edukacyjnego uczniów z trudnościami szkolnymi*, [w:] *Sukces jako zjawisko edukacyjne*, Vol. II, red. M. Humeniuk, J. Paszenda, W. Żłobicki, Instytut Pedagogiki Uniwersytetu Wrocławskiego, Wrocław, s. 221-229.
- Wejner T. (2012), *Diagnoza psychologiczno-pedagogiczna i jej wpływ na sukces edukacyjny*, [w:] *Regionalne i lokalne diagnozy edukacyjne. XVIII Krajowa Konferencja Diagnostyki Edukacyjnej*, Wrocław, red. B. Niemierko, M.K. Szmigiel, Kraków, s. 330-338.
- York T.T., Gibson C., Rankin S. (2019), *Defining and measuring academic success*, „Practical Assessment, Research, and Evaluation”, 20 (1), s. 5.